
РОЗДІЛ 2.

КАДРОВІ, МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНІ, ФІНАНСОВІ ТА ІНШІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗМІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

УДК 070 : 179.1

Л. Є. Василик

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЕКСТРЕМАЛЬНА ЖУРНАЛІСТИКА ТА ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА: ЖУРНАЛІСТСЬКА КОЛІЗІЯ

У статті порушується проблема етичної кодифікації роботи ЗМК в екстремальних ситуаціях, наголошується на відповідальності медіа перед аудиторією, наводяться приклади з українського та світового мас-медійного досвіду, які можуть виробити ґрунтовніше ставлення до стандартів професії, наводяться побажання у цьому напрямку.

Ключові слова: журналістська етика, екстремальна журналістика, професійні стандарти.

Проблеми професійної етики та стандартів журналістської професії завжди хвилюватимуть як дослідників ЗМК, так і представників самого мас-медійного середовища, особливо тієї його частини, для якої етичні правила поведінки в інформаційному просторі служать символом якісного журналізму. Про етику і світове, і українське журналісткознавство сказало немало. Для прикладу праці відомих вітчизняних дослідників О.Кузнецової [5], В. Іванова та В. Сердюка [3], а також Д. Аврамова [1], О. Лазутіної [6], Р. Кібла [4] тощо. Свій погляд на проблему неодноразово висловлювали й самі представники ЗМК. Та все ж таки, на нашу думку, потребує чіткішої кодифікації етична поведінка журналістів в екстремальних ситуаціях: при висвітленні катастроф та стихійних лих, актів громадянської непокорі, етнічних конфліктів, терористичних актів, воєнних дій. У національних «Кодексі професійної етики українського журналіста» (2002) та «Етичному кодексі українського журналіста» (2004) вони окремо не прописані. Рамково принципи такої журналістики окреслюють В. Іванов та В. Сердюк [3, с. 212-216], проблему досліджує І. Паславський [7]. А тим не менше щоденна емпірична практика роботи у ЗМК показує, що цей момент у журналістській діяльності вимагає ширшого обговорення, в тому числі – і при вивченні фаху майбутніми журналістами у вузах, адже чи не в зв'язку з тим, що вони не обізнані з поведінкою в екстремальних ситуаціях, не мають відповідного досвіду та нерідко черпають його зі сторінок далеко не найкращих видань, і виникають потім ті «провальні» моменти у висвітленні подібних ситуацій, які дозволяють суспільству судити про працівників медіа суто як про горезвісних «журналюг». Тож варто докладніше простежувати поведінку ЗМК в надзвичайних ситуаціях, звертати більшу увагу на типові помилки та виробляти рекомендації щодо їх уникнення. Врешті, видається, що на часі більш докладна артикуляція поведінки журналіста в екстремальних моментах та вироблення уточнень до вже існуючих етичних правил. Не випадково медіа-експерти окремо акцентують на правилах роботи в такій журналістиці: «Журналіст має бути особливо обережним, працюючи в умовах екстремальної ситуації» [3, с. 216]. І.Паславський також спеціально наголошує: «Екстремальна ситуація вимагає адекватних умов праці журналістів – ведення передач у прямому ефірі, готування газетних публікацій у чергові або навіть позачергові номери (...) «Екстренний» режим роботи має свої, досі належно теоретично не напрацьовані й не сформульовані, закони, окремі тези яких у більшості журналістів викристалізувалися лише на рівні підсвідомості в процесі готування матеріалів для ефіру чи публікацій» [7].

Мабуть, чи не найбільшу увагу привертає такий метод висвітлення у ЗМК екстремальних ситуацій, як зловживання елементами драми, пов'язаними з насильством, жертвами, людськими трагедіями, що, на жаль, стає доволі звичним, особливо – в Інтернет-просторі. Розглядаючи висвітлення катастроф і стихійних лих, Тамар Лібес вважає, що нові умови «майже унеможливають відповідальну журналістику...Рішення перейти на висвітлення подій у прямому ефірі означає, що всі загальновизнані норми викидаються на смітник» [4, с. 11]. Нерідко на тлі нещастя преса завдає не меншого болю жертвам та їх родичам, спекулюючи заради сенсаційності на людському горі, травмуючи психіку глядачів натуралістичними сценами та подробицями. Так, уже хрестоматійним став приклад, коли у США журналіст виявився випадковим свідком самогубства жінки і нічого не зробив для того, щоб порятувати нещасну, а, скориставшись моментом, кинувся робити сенсаційні фото. Саме суспільство негативно реагує на подібні речі, тож працівники ЗМК повинні витримувати ті моральні стандарти, які ставляться перед ними споживачем.

На жаль, не лише для «жовтої» преси, а й для цілком респектабельних видань битва за читача нерідко стирає рамки загальноприйнятих моральних канонів. Про це неодноразово заявляють як вітчизняні медіа-критики, так і зарубіжні дослідники сучасних мас-медійних тенденцій. Прикладів більш ніж достатньо. Так, німецький дослідник З.Вайшенберг наводить випадок, коли одна з місцевих телестанцій у США показала кадри самогубства міністра, який з особливих причин застрелився перед ввімкненими телекамерами. У Франції було грубо порушено

права жертв та їхніх родичів, коли преса написала про автокатастрофу літака під Парижем («Stern» опублікував фото обвуглених трупів, бульварні видання тиражували портрети загиблих з подробицями їхнього життя, репортери випитували у шокованих родичів приватні деталі особистого життя жертв авіакатастрофи і всупереч усім етичним пересторогам виставляли мертвих на публічних огляд). Було грубо порушено загальновідоме правило: у принципі не допустимо згадування імен та використання фотографій членів родин та інших осіб, зачеплених нещасними випадками чи злочинами. Не менш вразила поведінка журналістів при висвітленні трагічного випадку на Різдво у Франкфурті, коли психічно хвора жінка підірвала себе під час святкової меси. На телеекранах продемонстрували кривавий матеріал впереміш зі святковими кадрами різдвяних програм. Той же «Stern» наважився й на іншу аналогічну публікацію: репортер видання домовився з відомим політиком про зустріч, але у вказаний час знайшов його мертвим у ванні готелю – тим не менше в надзвичайній ситуації він не викликав поліцію, а найперше, що зробив, – кинувся фотографувати (журналіст був покараний швейцарським судом за нехтування правилом: кожна людина має право на пристойне зображення своєї особи). Чи не аналогічний приклад обійшов наші Інтернет-видання минулоріч, коли були оприлюднені фото відомого російського актора, зроблені кілька хвилин по його смерті. На регіональному сайті «Букінфо» у форумі читачі прокоментували: «Адміни, це низько...», проте матеріал, не зважаючи на обурення людей, так і не зняли.

3. Вайшенберг також пригадує: у Німеччині був випадок, коли у невеликому містечку загинули шахтарі. Представники преси використали трагедію, щоб під виглядом переодягнених пожежників та лікарів проникнути на територію події, тиснули на родичів загиблих, виманюючи фото жертв, аж людям довелося вдатися до поліції. Подібно повелися й з родичами жертв у Дортмунді та єдиним вцілілим в аварії – на суд суспільства виносилося особисте, трагічні подробиці, шокуючі кадри. А у Рамштайні, коли літак впав у юрбу глядачів, медіа показували натуралістичні кадри із загиблими та автентичними звуками вибухів. В Україні аналогічна ситуація виникла, коли у Львові під час авіашоу літак теж впав у натовп глядачів. Докладно поведінку ЗМК проаналізував І. Паславський, зокрема певне застереження в дослідника викликав спецвипуск газети «Експрес», яку підготували журналісти за свіжими слідами авіакатастрофи. Так, зокрема, він зауважив: «Відповідальні працівники опинились перед проблемою: з одного боку не порушити етичних професійних норм, тобто не дратувати психіки реципієнтів, з іншого – все-таки донести масштаби катастрофи до свідомості співгромадян» [7]. Він звернув увагу на те, що журналісти працювали в не менш шоківому стані, але все одно одна з них, взявши до рук отримані кадри, не стрималася: «Коли розклали фотоматеріали зі Сквили, мені здалось, що кров почала текти і по моєму столі (...) Я також відчула біль втрати. У цій катастрофі загинув чоловік й дитина моєї подруги. Тому я рішуче відкинула світлина, на яких були зображені пошматовані тіла, окремі частини дитячих тіл. Але мені на той час здавалося, що ті фотоматеріали, які з'явилися згодом у газеті, не порушили етичних норм. Вони були найменш відвертими й вражаючими. Сьогодні, щодо доцільності друку окремих із них, можна дискутувати. Тоді я була твердо переконана: варто і через ілюстровані матеріали продемонструвати величину людського горя» [7]. В екстремальній ситуації працівникам видання довелося обирати дуже тонку етичну грань: шукати баланс між висвітленням події та етичною вимогою бути тактовним і уважним до почуттів рідних і близьких загиблих, очевидців події; уникати надмірного натуралізму при показі місця трагедії та її учасників; дбати про те, яке враження справить матеріал на аудиторію. І. Паславський вивів два важливіші етичні моменти з окресленої ситуації як рекомендаційні для ЗМК. По-перше, «оперативність інформаційних повідомлень мала б проектуватися на виваженість, а не бути невинуватою поспішністю», а по-друге «завдання журналістів, їх професійна ознака – не спокуситися на подачу в ефір чуток навіть як версій (...) Версії у критичній ситуації реципієнти, що перебувають у шоківому стані, сприймають мало не як очевидний факт» [7]. Важливо, що журналісти не обмежилися інформаційним висвітленням трагедії, а вже за декілька днів, «подали цикл ґрунтовних аналітичних публікацій, у яких намагалися проаналізувати справи у головній військовій структурі держави, виявити основні негативні тенденції у її реформуванні. Ці матеріали визначилися глибоким розумінням складної ситуації в Міністерстві оборони України його недофінансуванням. Водночас публіцисти на досить широкій фактологічній базі цілком логічно довели нагальну потребу переглянути оборонну концепцію держави» [7]. Саме вихід на такий рівень осмислення екстремальних ситуацій мав би стати прикладом фаховості працівників пера.

Важливою у запобіганні порушень медіа-етики є реакція самої журналістської спільноти та відповідних саморегулюючих журналістських організацій. Так, 3. Вайшенберг описав, як цілий ряд видань засудили поведінку своїх же колег. Дослідник проаналізував екстремальну ситуацію, яка виникла при захопленні злочинцями заручників «Дойче банку» і в якій журналісти повелися необдуманно: на рівні з поліцією (заважаючи їй автомобілям) переслідували правопорушників, вступили з ними в контакт, втручалися у дії влади. Весь час на всю країну вівся прямий репортаж, і мільйони людей стали свідками жакливого події, зокрема й вбивства однієї з заручниць кілька хвилин після того, як журналіст відійшов від злочинців. «Spiegel» та «Expres» надрукували фото загиблої, журналісту видання «Bild» передали вимоги злочинців, інші взяли в нього інтерв'ю у прямому ефірі... «Frankfurter freie Presse» поставила питання: про що, власне, думали репортери, коли супроводжували зловмисників та брали у них інтерв'ю, та оцінили дії своїх колег, які дозволили терористам хизуватися у прямому ефірі, на рівні з діями самих порушників. Такі ж оцінки ситуації дали газети «Wezer-kurir», «Essliner Zeitung», «Reinzeitung». Видання мали рацію, адже багато світових етичних кодексів засуджують втручання ЗМК у екстремальні си-

туації, пов'язані з діями терористів, за винятком коли силові структури дають на це згоду. Загальновідомо, що при неправильній оцінці журналістом ситуації злочинці можуть використати працівника медіа, щоб створити атмосферу страху (психологи стверджують, що криваві кадри викликають пригнічений стан, депресію), посіяти паніку, вселити сумнів у діях влади та взагалі у її спроможності розв'язати ситуацію, а також можуть вдатися до пропаганди своїх поглядів. Особливо ж звучать застереження не давати прямі інтерв'ю порушників в ефір. Крім того, було грубо знехтувано й інше відоме правило: порушення правил збору інформації в екстремальних умовах може призвести до загострення ситуації та людських жертв, до погіршення становища заручників. Тож поведінку представників згаданих видань нічим іншим, як легковажною гонитвою за сенсацією та гострими відчуттями, не назвеш. Світова мас-медійна практика зробила висновок, що не можна демонструвати героїство журналіста на тлі драматичних подій, наголосила лише на конструктивності співпраці ЗМК та влади [9]. Р. Кібл як приклад зневаги медіа до трагічного навів й такий факт: у прямому ефірі англійська телекомпанія показала кадри, де мати переживає нервовий зрив при звістці про загибель сина, а газети «Сан» та «Дейлі мейл» опублікували її фото у відчаї [4, с. 75]. Зауваження викликало й те, що преса оприлюднила зображення усміхнених щасливих дітей поруч з фото їх вбивці, не задумуючись, як нелегко батькам бачити ці матеріали поруч. Зловживання катастрофічним у діяльності медіа спонукали британську Комісію зі скарг на пресу (КСП) запровадити нові положення до свого кодексу, де виписано суворіші правила щодо новинних матеріалів, які стосуються горя чи шоку. Водночас озвучуються й такі застереження (Мартін Льюїс, 1993 р.): журі журналістських премій та нагород надто схиляються до відзначення матеріалів про різного роду катастрофи, а у лексиконі ЗМК такі теми навіть називають виграшними. Медіа-група Університету Глазго вважає, що можна обрати й інший ракурс висвітлення: показати дії рятувальників, служб у надзвичайних ситуаціях, порятунок людей.

Зауваження щодо подачі подібних матеріалів у новинні випуски обговорюються і в російській журналістиці. З цього прикладу важлива позиція О.Тертічного у «Розслідувальній журналістиці»: авторитетний газетяр із одного з московських видань першим опинився на місці вибуху в метро «Пушкінська», фактично був його очевидцем, але не зіграв на цьому моменті, не кинувся здобувати дешеву популярність, діяв тактовно, не виставляючи деталі в жахливому вигляді, не демонструючи натуралізм при описуванні загиблих і поранених [8, с. 356]. У той же час його колеги повелися по-іншому. Одна з журналісток згадує: «В день трагедії, вибуху в переході на Пушкінській площі влітку 2000 року, я саме була в Москві (...) сіла перед телевізором, ввімкнула перший канал – і засоромилася від приналежності до власної професії. Це було таке страшне смакування трупів і така гордість за те, що саме ГРТ пустили в цей перехід, що мені стало боляче і дуже огидно. Це ж горе, це біда народна. А висвітлення цього горя, цієї болі виявилось таким не гідним, не відповідним, що я відчула себе зачепленою до глибини душі і в людському смислі, і професійно» [1, с. 135].

На жаль, не лише у світі, а й в Україні внутрішньомедійне середовище на подібні моменти реагує вкрай рідко. Наприклад, одна з кореспонденток регіонального буковинського телеканалу взяла інтерв'ю у чоловіка, який кілька хвилин перед тим в автокатастрофі втратив дружину і двоє дітей, шокувавши глядача кадрами особистої людської драми, словами людини, яка, очевидно, навіть не усвідомлювала того, про що говорила. Емоційні стреси в екстремальних умовах – невід'ємні. Але чи варто давати їх в ефір? Подібно газета «Молодий Буковинець» на першій шпальті опублікувала фото вбитої горем матері над тілом сина, розповідаючи про катастрофу маршрутки по дорозі до Києва, у якій загинули майже всі пасажери. І це при тому, що багато етичних кодексів рекомендують при зборі інформації бути особливо чутливими до тих, кого безпосередньо торкнулися трагедія чи горе, застерігають: «Особливо делікатно треба підходити до зйомок осіб, які постраждали від злочину чи нещасного випадку. Такі фото- чи відеозйомки мають бути максимально коректними, вони не повинні ображати чи завдавати додаткового болю» [3, с. 113]. Обговорення цих моментів у журналістському середовищі не вийшло за межі приватних розмов.

На подібні порушення наважується й громадянська журналістика в Україні, на жаль, мало ознайоmlена з етичними стандартами (шокуючі кадри ми не раз помічали на відомому ресурсі h.ua), тож вона теж вносить свій відсоток у загальном непросту мас-медійну ситуацію.

У підсумку наголосимо: навіть конкурентна боротьба за читача не мала б штовхати мас-медіа буквально полювати за екстремальними ситуаціями, відбирати далекі від етичних норм сюжети – злочини, катастрофи, скандали і цим драматизувати виклад подій. Чи впевнені ЗМК, що читач саме такої подачі інформації прагне? Чи не є це заниженою думкою про адресати журналістських повідомлень? Думається, лише ті видання, які не дорожать власною репутацією, здатні принести її в жертву дешевій популярності. Натомість працівники ЗМК мали б досліджувати причини екстремальних ситуацій та їх наслідки для суспільства. Варто, щоб самі журналісти реагували на порушення у своєму середовищі, на зниження ними самими професійних стандартів, адже їхня активна позиція могла б змінювати підходи до роботи в екстремальному журналізмі. Необхідно, щоб емпіричний досвід, здобутий ними, ставав набуток для дискусій у внутрішньомедійній сфері, спонукав до вироблення кращих стандартів поведінки. Такі теми мали б активно обговорюватися і на журналістських тренінгах та семінарах.

У надзвичайних ситуаціях журналіст мав би діяти як психолог і усвідомлювати патогенний вплив шокуючих кадрів на суспільну свідомість. Насамперед варто самому психологічно адекватно реагувати на непередбачувані й неочікувано драматичні події, уміти на внутрішньому рівні справитися з цим тягарем, щоб не перекладати його

на читача чи глядача. Журналіст, звичайно, стає свідком непростих моментів, але не все те, що побачить камера чи зафіксує фотоапарат, має бути подано в ефір чи до друку. Відомі фахівці рекомендують: подивіться на свій матеріал очима своїх героїв – ви побачите його в дещо іншому світлі, прочитайте його і уявіть, що зустрінетеся поглядом з тими, про кого пишете. Думається, це правило в першу чергу має спрацьовувати в екстремальній журналістиці. І, врешті, тут важлива й позиція громадськості. Нагадаємо випадок з британської журналістики: у Ліверпулі було оголошено масштабний бойкот газеті «Сан» за її висвітлення нещасного випадку на футбольному стадіоні, в результаті якого загинуло багато фанів – тираж видання впав майже на 40%, а редактор був змушений виступити на Бі-Бі-Сі і вибачитись за те, що припустився серйозної помилки. Вважаємо, дискусія про етичні стандарти екстремального журналізму продовжуватиметься як в Україні, так і в світі, особливо – на тлі активного розвитку новітніх форм мас-медіа. Її відкрита артикуляція мала б спонукати журналістів до дотримання етичних стандартів професії.

Список використаних джерел

1. Авраамов Д. Профессиональная этика журналиста / Авраамов Д. – М. : Мысль, 1991. – 253 с.
2. Вайшенберг З. Новинна журналістика : навчальний посібник / З. Вайшенберг; за заг. ред. В. Ф. Іванова – К. : Академія української преси, 2004. – 262 с.
3. Іванов В. Журналістська етика : підручник / Передм. В.П.Мостового. –2-ге вид., випр. / В.Іванов, В.Сердюк. – К. : Вища шк., 2007. – 231 с.
4. Кібіл Р. Журналістська етика / Р.Кібіл. – К. : ТОВ «Київська типографія», 2007. – 188 с.
5. Кузнєцова О. Д. Журналістська етика та етикет: основи теорії, методики, дослідження трансформації незалежних видань України, регулювання моральних порушень / О.Д.Кузнєцова. – Львів: Світ, 1998. – 412 с.
6. Лазутина Г. В. Профессиональная этика журналиста / Г.В.Лазутина. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 208 с.
7. Паславський І. Іспит на професійність журналістів. Професіоналізм журналістів: писати чи не писати? Скнилівська трагедія: професійність льотчиків та... журналістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/mediaeco/zur-kryt/n3/pasl-sknyl.htm>
8. Тертичный А. А. Расследовательская журналистика : Учебное пособие для вузов / Тертичный А.А. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 384 с.
9. Хлобутов О. Не отдавайте режиссуру террористам // Журналист. – 1999. – №3-4. – С. 60-61.

The article raised the ethical issue of codification of mass communication in extreme situations. It emphasizes the responsibility of the media before an audience. The examples of Ukrainian and international mass-media experience that can develop a thoroughly professional attitude to standards are presented.

Key words: journalistic ethics, extreme journalism, professional standards.

УДК 007:304:659.3

П. Я. Дворянин

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ: НЕДОЛІКИ ТА ПЕРЕВАГИ (ЗАКОРДОННИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД)

Розглянуто основні джерела інформації, які журналісти використовують при написанні матеріалів. Визначено особливості, переваги та ризики джерел інформації в умовах сучасної журналістики, як вони впливають на потреби аудиторії.

Ключові слова: інформація, телебачення, радіо, подія, достовірність, інформаційне агентство, інтернет, журналіст, джерело інформації.

Інформація як привід до оприлюднення, як факт, як основа журналістської діяльності є безперечно найбільшою цінністю для медіа-простору. Сучасні журналісти як ніколи в історії медіа зараз змушені конкурувати між собою не лише вправністю писати, а передовсім вмінням знайти тему та привід для написання матеріалу. Медіа-аналітики сайту «Телекритика» порахували, що ми споживаємо щодня у п'ять разів більше інформації, ніж 20 років тому, створюємо – у 200 разів більше [11]. У такому вирі інформаційних подразників важливо виокремити саме те, що зацікавить аудиторію, тобто забезпечуватиме рейтинг медіа на ринку.

Двадцять років тому джерело інформації в середньостатистичному місті мало справу, може з двома-трьома газетами, однією радіостанцією та однією телевізійною станцією. [9, с. 42]. Тепер їх суттєво побільшало, в українських обласних центрах з населенням 700 тисяч – 1 мільйон мешканців – 5 телекомпаній, 7-10 радіостанцій, 5-8 газет. Тому органи влади та неурядові організації для поширення своєї інформації на таку кількість медіа змушені наймати речників, а журналісти – просто полювати за інформацією, аби пропонувати своїй аудиторії